

“ THE SELJUKS IN ASIA MINOR ” ADLI ESERİN TENKİDİ

EMEL ESİN

Tamara Talbot Rice, *The Seljuks in Asia Minor*, Thames and Hudson, Londra 1961, 1 Cilt, 280 sahife, 80 fotoğraf, 56 resim ve plân, 2 harita, notar, 2 appendix, Anadolu Selçuk binalarının kronolojik listesi, mimarlar listesi, bibliyografya,

The Seljuks in Asia Minor'un (Küçük Asya Selçukları) müellifi uzun yıllar memleketimizde yaşamış olan tanınmış bir yazardır. Bizans eserleri üzerinde araştırmalarıyla şöhret bulan İngiliz âlimi Prof. Talbot Rice'in zevcesi Bn. Rice, *The Seljuks*'in kabında okuduğu gibi, aslen Rus'dur. Rus imparatorluğunun içindeki Türk milletlerinin tarih ve kültürüne eskiden beri ilgilenmiş sonradan Türkiye'ye gelip Türkçe de öğrenince, ikinci vatani İngiltere'de Türk mütehasısı addedilmiş. Bn. Rice Columbia Üniversitesinde Prof. Hays'in araştırmalarına yardım etmiş. *The Seljuks*'ın intişar ettiği kitablarsilsilesinde, 1956 yılında çıkan Bn. Rice'in *The Scythians* adlı eseri, kadim Eurasia göçbelerini ve onların san'atını beynelmilel bir okuyucu kitlesine tanıttı. Zevcinin Anadolu'da Bizans eserleri hakkındaki tetkikleri sırasında, Bn. Rice Selçuk âbidelerine alâka duymuş ve bilgi toplamış. Bu araştırmaların neticesi olan ve Anadolu Selçuklarına münhasır bulunan *The Seljuks*, tarih, yaşayış tarzı, dinî ve dünyevî düşünce, edebiyat, günlük hayatta san'at ve küçük san'atlar diye bölümlere ayrılmıştır. Eserin bu tahlilinde, tarih, edebiyat, tasavvuf hakkındaki ki-

simler vukuf sahiblerine bırakılarak, bilhassa san'at bölümü gözden geçirilmek istenmiş idi. Ancak müellifin geniş hatlarla çizdiği ve Orta Çağda Anadolu'yu tasvir eden tarihî levhada, Oğuzların, Hazer, Kıpçak ve Harezmi Türklerinin, Moğolların, Bizanslıların, Ermenilerin, Gürcülerin, Haçlı Frenklerin, İtalyan tacirlerinin birbiriyle karışmasından çıkan kültür alış verişi o kadar iyi canlandırılmış ki, ister istemez okuyucu bazı mülâhazalara sürükleniyor. Orta Çağda kültür cihetinden nisbeten geri olan Avrupa'ya, İç Asya ve Yakın Doğu harslarının te'sir ettiği merkezlerden biri olarak, Bn. Rice'in eserinde Anadolu da meydana çıkmaktadır. Bn. Rice'a göre, Selçuklular kendi göçebe geleneklerini muhafaza etmiş ve buna İslâm dininin ve yaşadıkları Horasan, Fars ve Rum ülkelerinin te'sirlerini karıştırarak, homojen bir hars kurmuşlar. Selçuk devletinin ilk önce askerlik üzerine müesses olduğunu söyleyen müellif, Selçukluların kuvvetli bir idare ve adalet cihazına da sahip olduklarını, köylü isyanlarının delâlet ettiği fakirliğe rağmen modern anlamda parasız sosyal hizmetlerin görüldüğü hastahaneler ve sair hayır müesseseleri yaptıklarını, yol şebekesinin mükemmel olduğunu, Avrupa ile Asya arası ticaretin Anadolu'dan geçtiğini, hanların ticaret ve kültür cereyanlarına merkez teşkil ettiğini, anlatıyor. Selçuklular'ın dindar, fakat müteassıp olmadıklarını, Yahudi ve

Hristiyan cemaat ve fertlerine din ve yaşamak serbestisini verdiklerini, müellif kaydetmiş. Avrupa destanlarına geçen kahraman Kutulmuş oğlu Süleyman'ın, Alp Arslan'ın, Kılıç Arslan'ın menkıbeleri, eserde anlatılmaktadır. Birinci Keykâvus ve Keykubad gibi Selçuk hükümdarları, Salâhuddin Eyübi kadar asil mizach, Friederich II von Hohenstaufen kadar ilmi merak sahibi imişler.

Pek güzel çizilmiş olan bu umûmi manzaraya bir kaç düşünce ilâveye mücâseret edeceğim : Kanaatmca müellif Selçukların öz kültür veresini târif etmemiş, bunu göçebelîğe inhisar ettirmiş ve Selçukların öz harsına nisbetle, ecnebi tesirlerin alanını belki lüzumundan çok genişletmiş. Müellifin fikrine göre, Selçuk Türkleri İslâmiyete girmek ve Yakın Doğu'ya gelmekle, Türkistanda altıncı yüzyıldan beri gelişen ve öz yazılara sahip olan Türk geleneğinden uzaklaşıp, İran ve Arab dünyasına yaklaşmışlardır. Bu düşünce bir dereceye kadar belki variddir. Filhakika Karahanlılar, Türklerin bir kısmının henüz müslüman olmaması sebebiyle Arabca ve hatta Farsca'nın Türkçeden daha şerif diller addedildiği devirlerde Türkçeye sadık kalırken, Selçuklar bilhassa Farsca yazmışlar. Farsca'nın İslâm âlemindeki mevkii, Lâtince'nin Hristiyan dünyasındaki vazifesine muvâzi addedilebilir. Erken Hristiyan âlemi Yunanca ile mütekellim iken, Lâtince vasıtasıyla Avrupa «barbar» milletlerine tesir ettiği gibi, Arab olmadıkları için «Acem» tesmiye edilen İç Asya ırklarına da, İslâmiyeti bazen Farsca dili nakletmiş. Bu mülâhazalara rağmen, Orta Çağ Türk dün-

ya görüşünü, *Shahname*'den belki daha evvel, *Oğuznameler* ışığında tetkik etmek verimli olabilirdi. Oğuzların tarihi ve edebiyatı hakkında vesikalar dan ve Selçuk harsı üzerine Türk âlimlerinin araştırmalarından da, müellif faydalanabilirdi. *Oğuznamelere* diğer Türk destanlarını ilâve edebilirdi. Selçukların komşusu olan ve onlara te'sir eden Karahanlı Türklerinin, Oğuzlarla yakın bağları olduğu gittikçe anlaşılan Uygurların, Eurasiya'nın kuzey kuşağındaki Türk âleminin ve bu meyanda Eurasiya Oğuzlarının harsları, müellife kıymetli işaretler verebilirdi.

Müellifin kültür tarihi hususundaki mülâhazalarına ikinci bir nâçiz itiraz da şudur: Bir âdetten veya san'at şeklinden bahsederken, onu şu veya bu millete tamamen mal etmek güçtür. Bilhassa Türkler ve İranlılar, sade Sasani devrinde, bir Türk kadınının oğlu (Hormizd IV, 579-590) Sasani tahtına çıktığı zamandan beri değil, daha çok kadın tarihlerde, İç-Asya da birbirine karıştı ve müteakib te'sirler icra etti. Aynı mülâhaza, Yakın Doğu Hristiyanları için de variddir. Bizans tahtında da Hazer Türklerinden bir kadının oğlu (Hazerli Leon IV, 775-870) oturmuştur. Hunların, Avarların, Peçeneklerin, Hazerlilerin, hattâ Gök Türklerin Bizansla münasebetleri mâlumdur. Aynı şekilde, Kumanların ve Nesturi Türklerin tarihi, Türklerle Hristiyan âleminin eski ülfetini gösterir. Böylece bir âdeti veya san'at şeklini her hangi bir topluma mal etmektense, belki her toplumdaki ayrı şeklini müşahede etmek müreccah olabilir. Bir kaç misal vereyim: Müellif gök renginin İranın timsali addedildiğini söyler. Cihetlerin bazan renklerle gösterildiği Türklerde de, gök rengi bir mevkî almış, hatta Gök Türk lere

teşmil edilmiştir. ¹ Selçuklarda matem işareti olarak kara renginin giyilmesi, müellife göre Yakın Doğu Hristiyanlarından alınmış olduğunu okurken, *Kutadgu-bilig*'de Bugra Han ile evlenmeğe hazırlanan Kara Toprağın matem elbisesini attığını ve yeşile büründüğünü anlatan satırlar hatırlanabilir. ² Bn. Rice'in Fars âdetleri olarak tasvir ettiği, Selçuk Hanının tahta çıkması, taç giymesi, elde kadeh tutması, üzerine paralar serpilmesi, aynen Karahanlılarda ³ İtil Bulgarında da vardır. ⁴ Fatimilerde mevcut bir usul olarak anlatılan hükümdarın başında şemsiye taşınması, Orta Asya Budist devri sanatında çok müşahede edilir. ⁵ Türklerde, Yuğruş makamını işgal edenin başında siyah ipek şemsiye taşıdığını Kaşgarlı Mahmud söylemektedir. Karahanlılar ise sarı-al şemsiye altında otururdu. ⁶ Kopuz, müellifin söylediği gibi Selçuklara Sasanilerden gelmiş olmakdan ziyade, *Oğusname*'lerin kopuz çalan ozanlarından, Dede Korku'tan yadigar olan, Kadim bir Türk âletidir. Mevlevîler, ayınleri, musikleri ve kıyafetleri münasebetiyle zikredilen Hristiyan te'sirleri de, ancak tâli derecede olabilir. Mevlevîliğin Orta Asya tasavvufu ile bağları mâlumdur. İç Asya kavimlerinin gök ibâdeti esnasındaki dinî raksları ve dönmeleri, ⁷ Orta Asya musikisi ve âletleri, Mevlevî semâ'ına ve musikisine, Hristiyan kilise

âyininden daha fazla te'sir edebilmiştir. Mevlevî ve sair derviş kıyafetleri üzerine tasavvufî metinlerde bilgi mevcuttur ve Türk Oğuz kıyafetleri hakkında da araştırmalar vardır. Ekserî derviş elbiselerinin İç Asya dinî kıyafetleriyle ilgilileri tesbit edilebilir. Meselâ mevlevî sikkesi muhtemelen manihaî külâhın devamıdır. ⁸ Babası tarafından Halife Abu-Bakr'dan ve annesi cihetinden Harezmişahlardan indiği söylenen ve bu takdirde babası Arab ve annesi Türk olması icabeden Celâlüddin Rumi, müellifce aslan Farisi sayılmaktadır. Bu faraziye, ya Horasan ve Harezmin odevirde Türkleştiğini ve Harezmişahların Türk olduğunu tayin edememekten, yahut da büyük Konya şairinin ekserî Selçuk Türkleri gibi bilhassa Farsca yazmasından ileri gelmiş olsa gerek. Halbuki, milli hüviyeti hakkında sürülecek münakaşaları bilmiş gibi, şair bunlara cevap hazırlayacak şu mısraları söylemiş :

Yabancı sanmayın, ben de bu ildenim.

Sizin köyünüzde kendi evimi arıyorum,

El gibi görünüyorsam da el değilim

Hintce söylüyorum amma aslım Türktür.

Bn. Rice'in düşüncesinde Türk İslâm tasavvufu, Arablar vasıtası ile Türklerle geçen Yunan ve Hindli felsefesidir. Ahmet Yesevînin, Gazalinin, Bektaşî metinlerinin, Feridüddin Attar'ın ve nice sufilerin zannınca ise tasavvuf, İslâm Peygamberinin sünnetine daha yakından uymak yolu ile harici fikirlerden müsaffâ bir saff olup Kur'anın mânasına varmaktadır. Her hangi bir tasavvufî münakaşada, Orta Çağ İslâm metinlerinde ileri sürülen deliller, ilk önce âyetler ve sonra hadislerdir. Harici tesirler ancak tefsir esnasında mevzûbahis olabilir. Tefsir safhasında ise, Türk-İslâm geleneği diğerlerinden müstakildir. Horasan hükümdar-

¹ O. Pritsak, «Qara», *Studie zur Türkischen Rechtsymbolik*, Z. V. Togan'a Armağan, İstanbul 1950, s. 249.

² R. Arat, *Kutadgu Bilig* I, II, İstanbul 1947 Ankara 1959, mısra 84, 68.

³ İbid. mısra 63-123, mısra 765-954.

⁴ Z. V. Togan, *İbn Fadlan's Reisebericht*, Leipzig 1939, s. 41-5, 161.

⁵ O. Viennot, *Le culte de l'arbre dans l'Inde ancienne*, Paris 1954, S. 31-3 ve 201 ve J. Auboyer, *Le trône et son symbolisme dans l'Inde ancienne*, Paris 1949, s. 49 ve 140.

⁶ Z. V. Togan not 4 deki eser, s. 259.

⁷ J. Mahler, *Westerners among the figures of the T'ang dynasty of China*, Roma 1959, s. 14.

⁸ Z. V. Togan, not 4 deki eser, s. 16, 31, 175.

larından İbrahim Edhem, ve *Tabaqat al-sufiyah*'nın saydığı efsanevi devirlerdeki Orta Asyalılarla başlayarak, Maturidi, Buhari ve Tirmizi gibi Türkistanlılar ile ve Farabi ve Ahmed Yesevi gibi Türk oldukları bilinenlerle devam ederek, Selçukluların gününe kadar nice Türkler ve Türk muhitlerinde yetişmiş aydınlar, Türk İslâm hayat görüşüne ve tasavvufuna şekil vermişlerdi. Suf giymek âdetine de başlayan kimse, müellifin bahsettiği fakat ismini vermediği bir kadın değil, sufi kaynaklarında kaydedildiği üzere ipek vesair zengin eşyadan imtinâ eden ve Hırka-i Şerifde görüldüğü gibi yün giyen İslâm Peygamberinin kendisidir.

Selçuk toplum hayatına ait müellifin mütalâalarına bir noktada daha iştirak etmemek serbestisini göstereceğim. Müellife göre Selçuk cemiyetinde bir mevkiye sahib olabilen kadınlar ancak Hristiyan kadınları, meselâ Kılıç Arslanla evlenen Raymond de St. Egidie'nin kardeşi gibi Frenkler olmuş. Türk ve müslüman asıllı kadınlar İslâmiyetten sonra geride kalmış. Bilâkis, İslâmiyet kadınların hukukî şahsiyetini kurmuş ve istidadlı kadınlara gelişmek fırsatını daima vermiştir. Türk muhitlerinde Merd Hatun, Raziya Sultan, Shajarat al-dur, Muhammed Bin Tekeş'in annesi Tereken ve Bağdad Hatun gibi, İslâmiyetten sonra da, hükümdar naibi intihab edilebilmiş kadınlar vardır. Bu kadınlara bazen verilen «Tereken» ünvanı üzerine Prof. Osman Turan'ın araştırması, Orta Çağ müslüman Türklerinde de, kadınların siyasî hayatta mevki almağa devam ettiklerini tebellür ettirdi. Selçuk muhiti bütün kadınlara bu imkânı vermese idi, Bn. Rice'in zikrettiği Frenk, Bizanslı ve Gürcü hanımlar nail oldukları mes'uliyetli derecelere varamazlardı. Esasen, ecnebi asıllı olmıyan ve siyasî alandan mâda; başka sahalarda da şöhrate cren Selçuk

kadınları eksik değildir. «*Mashâhîr-al-nisâ*» müellifinin tâbiriyle «mütehakkime» bir kadın olan Şam'ın Selçuk devri emiri Taj al-Mülk Buri B. Toğtekin'in zevcesi Merd Hatun⁹, giriştiği manzum münakaşada belâgatın her perdesinde konuşabilen şair Ergevan Hatun,¹⁰ tarihçi İbni-Bibi'ye babasının adına tercihen ismini geçiren Bibi Münecime gibi nice istidadlı Selçuk hanımları, Bn. Rice'den mülâhazasının tashihini rica edeceklerdir. Selçuk hanımları güzellikleri ve zerafetleriyle de kalbleri teshir edebilmiş Sultan Sancarın genç yaşda ölen kızı Mah Hatun için şöyle denmişti:¹¹

Geçti o gül koncası ve toprakda nihân oldu.

The Seljuks'ın en önemli bölümü san'ata tahsis edilmiş. Bn. Rice Anadolu Selçuk binaları üzerine kıymetli araştırmalar yapmış, pek güzel fotoğraflar, resimler, plânlar hazırlamış, âbidelerin kronolojik listesini tasarlamağa ve mimarlarla çinicileri saymağa da teşebbüs etmiş. Anadolu Selçuk binalarını Yakın Doğu eserleriyle mukayese eden müellif, şimdilik araştırmalarını bu bölgelere inhisar ettirmiş. İleride yeni eserleri için Orta Asya'ya da giderek Selçukların daha kadim izlerini orada arayacağını Bn. Rice bana söyledi. Orta Asya müellifin zihninde şimdiden belirilmiş. Nitekim Selçuk ve Ermeni mimâriyelerinin benzerliklerini kayd ederken, Bn. Rice Ermeni san'atının Selçuk san'atından bile fazla Orta Asya tesirine tâbi olduğunu söylüyor. Kıırım Hristiyan mimârfisi hakkında da müşabih bir mütalâada bulunuyor. Bn. Rice'a göre Selçuk-

⁹ Mehmed Zihni, *Mashâhîr al-nisâ*, İstanbul, hieri 1298.

¹⁰ O. Turan, *Türkiye Selçukluları hakkında resmî vesikalar*, Ankara 1958, s. 168-170.

¹¹ M. Zihni, not 9 daki eser; Mah-i Mülk'e bak.

İlâhın Anadoluya getirdiği başlıca yeni mimârî tarzlar, minare ve kapalı mesciddir. Bu mevzularda Karahanlı mimârisinin zikri faydeli olabilirdi. Bn. Rice Selçuk kale mimârisini daha ziyade Yakın Doğu'ya bağlamakta ve Kuşan devrinden Selçuk devrine devam edegelen Harizm kalelerinden bahs etmemektedir. Künbedli türbeleri Orta Asya çadırlarına ve kemik mahfazalarına benzeten müellif, sivri Ermeni künbedlerini de bu Orta Asya şekillerine teşmil eder. Künbedler hususunda şu nokta ilâve edilebilir. Y. Mimar A.S. Ülgen'den öğrendiğime göre, Erzurum'da onikinci yüzyıl eseri olan Saltık türbesinin asıl künbedi, yâni sonradan yapılan sivri künbedin altında gizli kalan künbed, onbirinci ve onikinci yüzyıldan bazı Karahanlı binalarında olduğu gibi, «lotus» şeklini andırmakta imiş, Bn. Rice Selçuk ve Osmanlı köşklerini ve köşkların toplanmasından vücuda gelen külliye çadırlara ve çadır topluluklarına benzeter, Strzygowski ve Diez tarafından ileri sürülen nazariyelere iştirak etmektedir. Eyvanlı medrese şeklini müellif Sasanlılara ve onlardan evvel Bâbil mimarisine atfediyor ve eyvanlı binaların Horasan'daki şeklini zikretmiyor.

Mimârî kısımda kırık kemerden bahsederken, müellif bu şeklin İrandan geldiğini söylemiş, fakat Hind-Skit san'atında milâddan evvel ve Orta Asya'da milâd devrinden beri mevcudiyetini ve hattâ alâmet-i farika mahiyetini,¹² Ak-beşimde, Uygur ve Karahanlı binalarındaki mühim mevkiini anmamış. Mukarnas şekilleri de, İrandan değil Türkistan Budist san'atında, hücrelerin tezyinat olarak kullanması ne-

ticesinde inkişaf ettiği bugün ekseriyetle kabul edilmiştir.¹³

Strzygowski gibi, Bn. Rice da, Selçuk tezyinî satırlarını halılara benzetmektedir. Ancak lotus motifinin İrandan ziyade Budist Türkistan san'atiyle ilgisi olması imkânını belki kaydetmek gerekir. Türk lâlesinin lotus'dan inkişafı hususundaki Bn. Rice'in fikri, Doğu Türkistanın lotus ve goncası dekoru ile Türk lâlelerinin müşabeheti düşünülürse, muhtemel görülür. Müellifin nazârında, çini ili Çin değil İrandır. Bn. Rice'a göre, Selçuk halıları Anadoluda da yapılmakla beraber, İrandan da gelmekte idi. Prof. Erdmann ve Prof. Aslanapa'nın neşriyatı Orta Çağ halı san'atının Türklerde başlamış olması ihtimali hakkında işaretler verir.¹⁴ Halı motifleri münasebetiyle, Bn. Rice'in tamgalarla yaptığı mukayeseler çok önemli görünmektedir. Altay san'atının dekoru olarak müellifin zikrettiği nokta ve münhani hat tezyinatı, hem İç Asya'ya'da «Astrolojik» denen dikili taşlarda, hem Semerkand Afraasya b'inde bulunan ve Türk'lere atfedilen¹⁵ tabakalarda, hem uygur «Irk» larında¹⁶ ve Osmanlı ve Memluk «Damgalı» kriptogramlarında bulunmak hasebiyle, Türk san'atının hususi Yıldız motifinin Nâhid (Anahita) ibadetiyle ilgili olması belki İslâmî yetten evvel mümkün idi. Fakat Selçuk'lârın İslâmî devrinde mihrablara konan yıldız motifi, Bay Zeki

¹² J. Jaralov, *Architectural monuments in Middle Asia of the VII—XII centuries*, Birinci Türk san'atı kongresine tebliğ, Ankara 1959.

¹⁴ K. Erdmann, *Der orientalische Knüpfteppich*, Tübingen 1955 ve O. Aslanapa, *Turkish arts*, İstanbul 1961.

¹⁵ a) S. V. Kisilev, *Drevniaya Istoriyâ Jui-noy Sibîri*, Moskova 1949, s. 99, T. XV.

b) A. Lane, *Early Islamic pottery*, Londra 1958, s. 18.

¹⁶ W. Bang, A. V. Gabain, *Türkische Turfan-Texte*, cild I, Berlin 1929.

¹² J. E. Van Lohuizen de Leeuw, *The «Scythians» period*, Leyden 1949, pl. I A. v. Le Coq, *Shotsho*, Berlin 1913 E. Diez *Die Kunst der Islamischen Völker*, Berlin 1915, s. 150-7.

O r a l ın neşretmiş olduğu gibi, C e l â l ü d - d i n R u m i'nin Mesnevisinde N u r Âyetinin Kevkeb-i-Dürri'si olarak izah edilmiştir. ¹⁷ Güneş, Ay ve bunların kıranı U y g u r san'atında çok görülür. *Kutadgu Bilig* de, bu kıran hükümdarın tahta çıkışında olur. ¹⁸

Figüral eserlerden, meşhur K o n y a melekleri, İ r a n ve B i z a n s te'sirlerine atfedilmekte, bu meleklerin T a b g a ç ve U y g u r «Kız Tengri» (apsara) leriyle yakınlığı hatırlanmamaktadır. Kadeh veya top tutan bağdaş kurmuş şahsın S a s a n i san'atından geldiğini müellif söylüyor. Bağdaş kurmak vaziyeti umumiyetle T ü r k i s t a n san'atının hususiyetlerinden sayılmaktadır. P e n j - k e n t ve bilhassa B a l a l ı k - T e p e hafriyatından beri, kadeh tutmak hareketinin T ü r k i s t a n da bir ayın mahiyetini aldığı ve pek sık temsil edildiği anlaşılmaktadır. A l b a u m, B a l a l ı k - T e p e hakkındaki neşriyatında, balbalların kadeh tutuşu üzerinde de durmuştu. Kadehten bahsederken, K ü n t o ğ d ı İ l i k i n hükümdarlık töreniyle ilgili içkisi, ¹⁹ İ t i l B u l g a r l a r ın İ s l â m i y e t i kabul ettiğinde, gök gürleri gibi tekbir getirirken, elde kadeh Halifeyi tebci ettikleri ²⁰ hatıra gelir. Bazı K ı p ç a k balbalları, S e l ç u k san'atının şahısları gibi, elde kadeh yerine top tutarlar. S e l ç u k l a r ın hâleli süvarisi de, S a s a n i san'atında da görülmekle beraber, H o t e n'de bulunan hâleli atlı ²⁰ resmine veya G a z n e Sarayı hafriyatında çıkan suvariye daha müsabihdir. *Warqah* ve *Gulshah S e l ç u k* yazmasının alaca-
İ t a binmiş süvarileri, (P a r i s B i b l.

¹⁷ Celaluddin Rumi Mesnevi Ankeravi şerhi, cild II, s. 130-1.

M. Zeki Orol, Eşrefoğlu Camiline ait bir kandil. Ankara 1959

¹⁸ R. Arat, *Kutadgu Bilig*, mısra 730, 137, 91.

¹⁹ Bak. not 3.

²⁰ Bak. not 4.

Hâleli Hoten süvarisi, A. Stein, *Ancient Khotan*, Londra 1907.

Nat. Persan 1364 s. 164 a) daki *Oğuzname*'nin bahsettiği «Ala athı, as donlu K a y ı İ n a l H a n'» ı akla getirir. T ü r k l e r d e alacalı atlar mucizevî sayılırdı. ²¹

A l t a y san'atı ile olan aşinalığı B n. R i c e'a S e l ç u k hayvan motiflerinin tetkiki için kıymetli bir hazırlık teşkil etmiş. Müellifin nazarında, S e l ç u k l a r ın sık tersim ettiği av sahneleri, at motifi ve atın cenaze merasimlerindeki mevkii, hep E ü r a s i a göçebelerini ve san'atlarını hatırlatır. Muhtelit âzalı S e l ç u k hayvan motifleri de, müellife göre, A l t a y san'atı geleneğindedir. *Şahname*'de ejder T ü r k l e r i n t i m s â l i i m i ş. F i l h a k i k a ejder T ü r k l e r i n i c a d e t t i ğ i t a k v i m i n b i r h a y v a n ı d ır. B n. R i c e S e l ç u k bayrağında ejder ve kartal olduğunu söyler. Ancak kartalı B i z a n s a veya İ r a n a atfeder. Kartal tek veya iki başlı şeklinde, S i b i r y a d a m i l â d d a n b i n s e n e e v v e l b a ş l a y a n ²² pek eski bir motiftir. H u n l a r d a ²³ ve kuzey A s y a n ın ş i m d i k i T ü r k veya T ü r k l e r e y a k ı n k a v i m l e r i n d e d e, ö n ğ ü n veya e c d a d t i m s â l i o l a r a k k a r t a l a r a s t l a n ı y o r. ²⁴ T ü r k ve M o ğ o l boylarının hanlar tarafından tâyin edilen, öngün kuşları ve ağaçları bilinir. ²⁵ Bu âdete *Şhname*'de imâ edildi-

²¹ Z. V. Togan, *Über wunderbare Pferde der alten Türken* (basılmamış eser).

²² A. P. Okladnikov, *Ancient population of Siberia and its cultures*, Cambridge Mass, 1959, s. 30, 35, 48.

²³ K. Jettmar, *Hunnen und Hsiung-nu*, Archiv für Völkerkunde, Band VI/VIII, s. 174.

²⁴ a) U. Harva, *Les représentations religieuses des peuples altaïques*, Paris 1959, s. 37.

b) K. Otto-Dorn, *Türkische Grabsteine mit Figurenreliefs aus Kleinasien*, *Ars Orientalis* 1959, cild 3, res. 26 a, b.

²⁵ Prof. Z. V. Togandan öğrendiğime göre Kabile öngünü olarak kuş ve ağaç tayımları *Oğuznamelerde* ve *Cengizname*, *Bibl. nat. suppl. ture* 147, S. 17 a da zikredilir.

ğini söyleyen müellif, J. D e n y gibi, tuğrayı da bir kuş motifinden inkişaf etmiş addetmektedir. Arslan sık verilen bir Selçuk adı olması sebebiyle, Bn. R i c e'in gözünde bir öngündür. Nitekim K a r a h a n l ı larda da öyle olduğunu P r i t s a k düşünmüştür.²⁶ Bn. R i -

c e'a göre arslan motifi S e l ç u k T ü r k lerinden İ r a n lılara geçti.

The Seljuks Bn. R i c e'in müstesnâ istidâdı ve çalışmalarının olduğu kadar, memleketimize karşı dostluğunun ve ilgisinin de bir nişânesidir. Kendisine lâıyk olduğu takdiri ifâde ederken, T ü r k Orta Çağı mevzuu üzerinde yeni eserlerinin de alâka ile beklendiğini ilâve eylemek isterim.

²⁶ O. Pritsak, *Karahanlılar İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1953, s. 251-273.